Nagy Janka Teodóra

Nagy-ajtai Cserei Farkas (1719–1782) erdélyi udvari tanácsos és referendárius kettős élete

Abstract: The Double Life of Farkas Cserei of Nagyajta (1719–1782), Transylvanian Court Councillor and Referendary. The career of Farkas Cserei of Nagyajta exemplifies the fate of the new Transylvanian generation of jurists in the eighteenth-century Habsburg administration. From his youth onward, he lived at the centre of the Monarchy, in Vienna, where he held office in the Transylvanian Court Chancellery, yet he remained marked by a lasting homesickness for his native land, Transylvania. He was an unwavering supporter of enlightened absolutism and of Queen Maria Theresa, while also being a statesman of broad intellectual horizons whose education, legal knowledge, political role, patriotism, and unconditional devotion to Transylvania were acknowledged not only by his friends but also by his opponents.

As a court councillor and referendary, Cserei was also a well-known figure in contemporary Transylvanian literary life. His rich oeuvre is today claimed by several fields of scholarship and research, with particular attention to The Laws of Hungarian and Székely Women, a collection of legal norms compiled in the second half of the eighteenth century and published in 1800 by his son, the younger Farkas Cserey. The work occupies an important place in the history of Hungarian legal terminology, legal cultural history, and legal ethnography alike.

By presenting the family background and professional career of Farkas Cserei of Nagyajta, the study also seeks to draw attention to the dual challenge that shaped the lives of the first generation of jurists under enlightened absolutism: the career opportunities offered by the eighteenth-century Habsburg administration, based on professional knowledge and expertise, and the painful, not unproblematic process of separation from one's native land, as well as from the historical traditions and culture of Transylvania.

Keywords: history of public administration; Habsburg administration; enlightened absolutism; Maria Theresa; Transylvanian Court Chancellery; Transylvanian legal careers and life trajectories; dimensions of cultural and intellectual history; Hungarian legal terminology; legal history and legal cultural history; legal ethnography

https://doi.org/10.17048/EKKETDIKonf.24.1.2026.325

Nagy-ajtai Cserei Farkas életpályája a 18. századi Habsburg-adminisztráció új erdélyi jogásznemzedékének sorsát példázza. Ifjúkorától a birodalom központjában, Bécsben élt, ahol az Erdélyi Udvari Kancellárián vállalt hivatalt, de örökös honvágya volt szülőföldje, Erdély után. A felvilágosult abszolutizmus és Mária Terézia királynő feltétlen híve volt, ugyanakkor széles látókörű államférfi, akinek műveltségét, jogi tudását, politikai szerepét, hazaszeretetét, Erdély iránti feltétlen odaadását nemcsak barátai, de ellenfelei is elismerték.

Udvari tanácsosként és referendáriusként a korabeli erdélyi irodalmi életnek is ismert alakja volt. Gazdag életművét ma több tudomány- és kutatási terület tekinti magáénak – különös tekintettel a 18. második felében keletkezett, fia, ifj. Cserey Farkas által 1800-ban kiadott, a magyar jogi szaknyelv, a jogi kultúrtörténet és jogi néprajz területén egyaránt számontartott „A magyar és székely asszonyok törvényei" című jogszabálygyűjteményére.

A tanulmány Nagy-ajtai Cserei Farkas családi és szakmai pályaképének ismertetésével a felvilágosult abszolutizmus első jogásznemzedékének életét meghatározó kettős kihívásra is fel kívánja hívni a figyelmet: a 18. századi Habsburg-adminisztráció kínálta, szakmai ismereteken és professzionális hozzáértésen alapuló karrierlehetőség és a szülőföldtől, Erdély történeti hagyományaitól, kultúrájától való fájdalmas elszakadás ellentmondásoktól sem mentes folyamatára.

Kulcsszavak: közigazgatás-történet, Habsburg-adminisztráció, felvilágosult abszolutizmus, Mária Terézia, Erdélyi Udvari Kancellária, erdélyi jogászkarrierek és -életpályák, művelődés- és kultúrtörténeti dimenziók, magyar jogi szaknyelv, jogtörténet és jogi kultúrtörténet, jogi néprajz

A Cserei család története[1]

A Cserei (Cserey) család, ahogyan Nagy Iván fogalmazott,[2] törzsökös székely család volt, amely a családi hagyomány szerint az 1396. évi nikápolyi csatában Zsigmond király életét megmentő baróti Cserei Balásra vezette vissza nemességének és az azzal együtt járó birtoknak az eredetét. Címerükben egy páncélos vitéz jobb kezében egy levágott török fejet, a balban pedig három búzakalászt tart – Cserei Balás vitézségén túl a menekülő király éhét csillapító leleményességére is emlékeztetve.[3]

[1] A szerzőnek a témában megjelent publikációi: Nagy JT 2023; Nagy JT. 2024.

[2] Nagy I. 1858: III. 133–141.

[3] A baróti Cserei Balázs Nikápolynál szerzett érdemeiről szóló hagyományt többen is kétségbe vonták. (Herepei 1958: 55.)

A Cserei Balás fia, László által Mátyás királytól 1462-ben Nagylakra nyert adomány[4] idején a címer kiegészült a pajzs kék mezőjében zöld tér fölött álló vasas vitézzel, akinek jobbjában továbbra is ott a kard, hegyén a levágott török turbános feje, baljában pedig a három búzakalász. „A paizs tetején álló koronás sisak fölött pánczélos kar könyököl, kivont kard hegyén csalmás törökfejjel. A foszladék jobbról ezüst-kék, balról vörös-kék, a paizsot telamonok gyanánt egyszarvúak tartják."[5] Az 1913-ban kiadott *Magyarország címeres könyvében* „Cserey de Nagyajta" aláírással közölt címeren már a koronás sisakon is kiemelkedik, megismétlődik a pajzson látható alak.[6]

Cserei Balásnak két fia volt: a Mátyástól 1462-ben Nagylakra adományt nyert László, valamint Máté. Máté fia volt Lukács, unokája Ferenc, dédunokája pedig Pál, aki Cserei Mihály szerint 1566-ban Szigetvárnál esett el.[7] Pál testvére Mátyás volt, annak fia Lukács, unokája pedig az a Cserei János (1635–1666), aki Barótról átköltözött felesége, Henter Margit birtokára Nagy-Ajtára, és felvette a nagy-ajtai előnevet. János fiát, Cserei Miklóst a levéltári források Rákóczi György főétekfogójaként említik 1659-ben. Felesége Költő Margit volt, négy fiuk született: János, aki fogarasi kapitány volt; Farkas, akit I. Apafi Mihály erdélyi fejedelem pénztárnokaként említettek; György, aki Baróti Katát vette feleségül; és Miklós, akiről csak annyit jegyeztek fel a források, hogy elesett Vaskapunál.[8]

Cserei Miklós legidősebb fia, a fogarasi kapitány *Cserei János (1679–1717)* fiatalkorában 1668-ig fejedelmi asztalnok volt. Mivel azzal vádolták, hogy Apafi ellenében összejátszott Béldy Pállal, 1678–1685 között fogva tartották.[9] Felesége Csíki Cserey Judit volt, Cserei Mihály és Apor Ilona leánya, a házasságból két fia született: Mihály és János.[10] Feltehetően még fogarasi várkapitányi éveiben építhette Csíkrákoson azt a családi kúriát, amely nagyobb szobájának fenyőgerendáján az alábbi felirat volt olvasható: „Hoc opus curavit Joannes Cserei Anno Domini 1672. Lav. Deo Semer. cum S. R. E. sua Juditha Cserei Viesima 4. Mensis May."[11]

Cserei János fogarasi várkapitány idősebb fia, a történetíró *Nagy-ajtai Cserei Mihály (1667–1756)* Csíkrákoson született 1667. október 21-én. 1678–1685 között apród volt Teleki Mihály kancellár udvarában. Részt vett 1686-ban a hassági, 1688-ban a bozzai táborozásban, 1690-ben pedig Teleki Mihály alatt Havasalföldre ment, de 1691-ben már vissza is tért, és 1692-ben Apor István udvarában tartózkodott. Éppen 30. születésnapján vette feleségül (1697. október 22-én) Kun Ilonát. A Rákóczi-felkelés elől Görgény várába vonult vissza 1703-ban. Csík-, Gyergyó- és Kászonszék inspektora volt, 1705-től pedig

[4] *„Balásnak fia volt László, ki Cserei Istvánnak fiával Péterrel a kir. al-lovászmesterrel Mátyás királytól 1462-ben kapja Csanád vármegyében Nagy-Lakot."* (Teleki 1855: 26.)

[5] Nagy I. 1858: 133–141.

[6] „Cserey de Nagyajta. 162. T. 1.: Cserei László 1462. évben Nagylakra nyert adományt. (Fejérpataky 1888: I. 45. Alapi–Dongó Gyárfás–Gorzó 1913: I; Pálmay 1900: 52.)

[7] Kazinczy 1852.

[8] Nagy I. 1858: 133–141.

[9] Kazinczy 1852.

[10] Kazinczy 1852: 36.

[11] *„A ház tetejéről 1851-ben a zászlós vas pléhek levétetvén, egyikén: 1667. Cs. J. – a másikon: 1674. Cs. Ja. fölirat volt kimetszve."* (Benkő 1853: 28.)

Brassóba ment, ahol megírta *Históriáját* az 1661–1711 közötti évekről.[12] Fia, György, aki 1774-ben halt meg, a kir. tábla ülnöke volt, leánya, Teréz bodoki gr. Mikó Istvánhoz ment feleségül.

Nagy-ajtai Cserei Farkas[13] (1719–1782) udvari tanácsos és referendárius hivatali karriertörténete

Nagy-ajtai Cserei Farkas az 1690 után a Habsburg Birodalmon belül már csak önállósága morzsáiért küzdő Erdélyi Fejedelemség jogértővé nevelkedett fiatal nemzedékének egyik legműveltebb tagja volt, aki az Erdélyi Udvari Kancellárián viselt hivatalt 1754–1779 között. Életének, pályájának elismerő összegzése Döbrentei Gábornak az Erdélyi Muzéumban megjelent búcsúztatójában olvasható.[14] Nagy-ajtai Cserei Farkas Csíkrákoson született 1719-ben és 1782. december 9-én halt meg Bécsben. Apja, *Cserei János* – az emlékiratíró Cserei Mihály testvére – több európai nyelvet beszélő, világlátott katona volt. Ahogyan az Erdélyt önálló tartományként a Habsburg Birodalomba betagoló, I. Lipót német-római császár és magyar király, valamint az erdélyi rendek által 1691-ben aláírt Diploma Leopoldinum megkötését követően a 17. század végén a korabeli erdélyi nemes ifjak közül oly sokan, ő is a Habsburgok kínálta lehetőségek között, a katonai pályán próbált boldogulni. Először az Erdély területén, illetve annak határvidékén állomásozó „erdélyi császári hadak" fővezére, gróf Cusani tábornok mellett szolgált, de 1706-ban már a spanyol hadszíntéren harcolt. Barcelona város védelme során kitűnt bátor helytállásával, amiért személyesen III. Károly tüntette ki. Miután Belgiumban Maubeuge-nél egy, a bal lábát eltaláló golyó harcképtelenné tette, hazatért Erdélybe, hogy gondoskodjon családjáról: feleségéről, László Erzsébetről, fiairól: *Elekről* és *Farkasról*.[15]

[12] Kazinczy 1852: 36.

[13] A különböző írásmódok közül a továbbiakban a Cserei Farkas által használt, illetve a család által elfogadott, a fia által 1800-ban kiadott könyvben is szereplő formát használjuk az idősb megjelölés elhagyásával: *Nagy-ajtai Cserei Farkas.* A szakirodalmak esetében megtartottuk a hivatkozott irodalmak, források által használt formát.

[14] Döbrentei 1815: 153.

[15] Döbrentei 1815: 154.

Nagy-Ajtai Cserei Farkas. Forrás: Erdélyi Muzéum 1815. IV.

A református Cserei családban komoly konfliktust jelentett a katona Cserei János Habsburg-hűsége és katolikus hitre való áttérése,[16] amely azonban fiai számára az adminisztrációs karrier lehetőségét jelentette. Cserei János mindkét fiát jogásznak szánta: *Cserei Elek* (1714–1769)[17] először az erdélyi sóbányák felügyelője volt, majd titkár a guberniumnál, később ülnöknek nevezték ki az erdélyi királyi táblához. Az idősebb Cserei fiút Erdélyben kiváló jogtudósként tartották számon. A gubernium korának ügyvédségéről, a procuratorok jogállásáról, képesítési feltételeiről, hatáskörükről szóló, egyszerre gyakorlatias és tudományos igényű, két kiadást is megért latin nyelvű munkája évtizedeken át iránymutató volt az erdélyi joggyakorlat számára. (*Praxis procuratoria ex Decreto Tripartito, approbatis compilatisque Transsylvanie constitutionibus: Usu*

[16] Földváry László egyenesen *„apostata-ivadéknak"* nevezi Cserei Farkast, s haláláig buzgó kálvinista bátyja, Cserey Mihály sorait idézi: *„valami világi hivság kedveért megbolondula és pápistává lőn"*. (Földváry 1898: 198.)

[17] Nagy I. 1858: 137; Szinnyei 1893: II.

item et praxi patrie, aliisque juris consultorum observationibus excerpta et concinnata. Kolozsvár, 1746., 1760.)[18] Cserei Elek felesége Boér Krisztina volt, fiai: Farkas, József, Imre, János, Elek és Mihály.[19]

Cserei Farkast apja a jezsuiták kolozsvári kollégiumában, a nemesek Convictusában taníttatta Kaprinai István felügyelete alatt, aki jelentős hatást gyakorolt tanítványára élete további szakaszaiban is. A Cserei Farkasnál mindössze 5 évvel idősebb Kaprinai (Érsekújvár, 1714 – Nagyszombat, 1785) Bécsben lépett be a jezsuita rendbe 1729-ben, s az ott letöltött két próbaév után Sárospatakon tanított, miközben Kassán bölcseletet hallgatott. Kolozsvárott a jezsuita kollégiumban filozófiát tanított 1737–1738-ban. Ekkor találkozott Cserei Farkassal, akinek apja felkérte fia tanulmányainak irányítására, mentorálására.

Kaprinai 1740–1743 között hittant hallgatott Nagyszombatban, ahol 1744-ben pappá szentelték, az utolsó fogadalmakat pedig 1747-ben Kolozsváron tette le. A kolozsvári jezsuita kollégiumban továbbra is bölcseletet tanított (1751–1753, 1755–1756), Egerben (1756/1757), azt követően pedig Kassán történelmet, homiletikát, egyházjogot, egzegézist (1758–1767). Közben országszerte népmissziókat tartott, protestánsokat térített Nagybányán (1745), Nagyváradon (1746), Egerben (1754), Győrben (1751–1753, 1755–1756), két évig cigányokat is oktatott.[20]

Az utókor ma Kaprinait elsősorban a hazai történetírás megalapítójaként, a magyar okleveles történeti és jogtörténeti források összegyűjtőinek és közreadóinak egyikeként ismeri. Kassai tanárként kezdett történetírással foglalkozni, majd 1766-ban az általa gyűjtött hatalmas forrásanyag feldolgozását tervezve tért vissza Nagyszombatra.[21] A jezsuita rend feloszlatását (1773) követően az Esztergomi főegyházmegyébe kebelezték, és Budán tartózkodott, ahol a jezsuita rend tagjai által összegyűjtött forrásokat kívánta feldolgozni kritikai elemzésüket követő közreadásukkal.[22]

Kaprinai tudása, elhivatottsága, a katolikus hit kizárólagosságát hirdető karizmatikus ereje, a történelem iránti érdeklődése nem csak fiatalkorában volt rendkívüli hatással Cserei Farkasra, akit a kolozsvári jezsuita kollégiumban folytatott tanulmányai dicséretes befejezése után „bölcselettudorrá" avattak (1942). Cserei egész élete során tartotta a kapcsolatot jezsuita pátereivel: Kaprinai István mellett Hell Miksával, Pálma Károly Ferenccel, valamint a történeti és jogtörténeti források feltárásánál bábáskodó Pray Györggyel és Katona Istvánnal.[23] Katolikus vallási meggyőződése a tanára halálát mindössze három évvel túlélő tanítvány mindennapjaiban is megkérdőjelezhetetlen volt.

Cserei tanulmányai befejezését követően 1742-ben báró Henter Dávid ítélőmester (1730) mellett szerzett törvényismeretet, akit a család távoli rokonaként tartottak

[18] Balás Gábor 1979.
[19] Nagy I. 1858: 133–141.
[20] Szinnyei 1897: V. 980.
[21] Kemény 1916: 24.
[22] Kaprinai István a hatalmas anyagból közreadott munkája: *Hungaria diplomatica temporibus Mathiae de Hunyad (I–II. Vindobonae, 1767–1771).*
[23] Stipta 2015: 55–57.

számon. Hentert Döbrentei „nagy hazafinak" nevezi, akit „egyenességéért szintúgy, mint tudományaiért köz tiszteletben 's szeretetben lévő" személyként jellemez. A korabeli szokásoknak megfelelően Cserei Farkas nála kívánt gyakorlatot szerezni: „Oskoláiban kifejtődött lelki tehetségeit, a' tudományok külömb ágaiban szerzett elémenetelét … a hazai dolgok szükséges ismeretével" egyesíteni.[24]

Henter Dávid (1688–1763) a 18. századi Habsburg birodalmi integráció: az erőteljes központosítás, a rekatolizáció időszakában „Erdély egyik legjelentősebb államférfija" volt, aki adóperceptori, tartományi segédbiztosi és az országgyűlésekhez kapcsolódó hivatali feladatai után ítélőmesteri (1730), majd 1746-ban főkormányszéki tanácsosi, 1753-ban pedig tartományi kancellári kinevezést kapott.[25]

Cserei a közigazgatási átszervezés és működés „sűrűjébe" került, amikor Hentert 1746-ban a bécsi udvar és az Erdélyi Udvari Kancellária alárendeltségében működő, 1694–1867 között közigazgatási, igazságszolgáltatási és gazdasági ügyekben eljáró legfőbb erdélyi közigazgatási szerv, az erdélyi gubernium (főkormányszék) tanácsosává nevezték ki. Gyakorlati ideje során Cserei megtanulta, hogy a pontos szakértelem és a megkérdőjelezhetetlen lojalitás a Habsburg-adminisztrációban az előrejutás alapja. Amikor Henter Dávid 1744-ben elnyerte a bárói címet, az indokolásban a 28 évi közigazgatási szolgálata során tanúsított erényeire, az ősei által szerzett katonai és hivatalnoki érdemekre, a családnak az Ausztriai Ház iránti hűségére és az igaz hit védelmében tanúsított elkötelezettségére való hivatkozás szerepelt.[26]

Amikor familiáris pártfogója és „munkaadója", Henter Dávid tartományi kancellári kinevezést kap 1753-ban, Cserei Farkas is új feladatkörben jelenik meg: Csíkszék követeként találkozhatunk vele a szebeni országgyűlésen. A következő esztendőben, 1754-ben pedig már Bécsbe, az Erdélyi Udvari Kancelláriára kerül, ahol később titoknoki, 1761-ben udvari tanácsosi és referendáriusi (előadói) kinevezést kap.[27]

A bécsi székhelyű *Erdélyi Udvari Kancellária (Cancellaria Aulica Transylvaniae/ Siebenbürgische Hofkanzlei)* 1694–1867 között a Habsburg-fennhatóság alatt álló Erdély legfelsőbb kormányhatóságaként működött. Az udvar rendelkezéseit az erdélyi kormányszervekhez, a kormányszervek jelentéseit pedig az udvar felé továbbító szerv működését II. József egyesítette a Magyar Kancelláriával (1782–1791), 1848-ban történt feloszlatását követően pedig majd csak 1860-ban hívják ismét életre.

Nagy-ajtai Cserei Farkas az Erdélyi Udvari Kancellárián 1754–1779 között végzett negyedszázados hivatali munkájának értékeléséhez a további forráskutatás fontos adatokkal járulhat hozzá.[28] Jelen tanulmány azonban csak Cserei Farkas, a hivatalnok portréjának felrajzolására vállalkozik. A visszaemlékezéseket összefoglaló Döbrentei Gábor által írt életrajz alapján azokat a szakmai és személyes értékeket és teljesítéseket

[24] Döbrentei 1815: 155.
[25] Bicsok 2025: 3–4.
[26] Bicsok 2025: 4–5.
[27] Döbrentei 1815: 164.
[28] Az Erdélyi Kancelláriai Levéltár iratanyagában az iktatás 1775. évi bevezetése előtt keletkezett iratok jelentős részét sajnos kiselejtezték.

emelve ki, amelyek a felvilágosult abszolutizmus időszakának jogásznemzedékét, illetve a hivatali adminisztráció professzionalizálódását jellemezték.

A legfontosabbnak a szakértelmen, a hozzáértésen alapuló tekintélyt és az uralkodó részéről megnyilvánuló bizalmat tekintették. Döbrentei is hangsúlyozza Cserei szakmai tudását, felkészültségét, műveltségét: „Referadájiban a' törvénytudó, a' Hisztoricus, a' Theologus, a' Statista gyönyörködtető 's tanító tárgyakat talál-fel, mert az Igasság' nyilvánságos felfedezésére elkövetett mindent, a' mi azt tisztába hozhatta."[29] A visszaemlékezők többször is hangsúlyozzák, hogy Mária Terézia királynő „igen nagyra becsülte" Csereit, és az erdélyi ügyekben gyakran kérte ki véleményét. Számított Cserei „nagy talentumára, hívségére, tántoríthatatlan egyenességére": azaz szakmai tudására, becsületességére, feddhetetlenségére.

Döbrentei külön is kiemelte és példákkal is alátámasztotta Cserei igazságszeretetét és azt a szándékát, hogy úgy akarja végezni hivatali munkáját, hogy Mária Terézia benne „bölcs Tanácsost, igaz Hívet, egyenes Hazafit" ismerhessen meg. Olyan hivatalnokot, aki arra törekszik, hogy munkáját hibátlanul végezze. Akit az igazságosság, és nem „a' törvény igaz értelmének félrefacsarása" vezet.[30] Aki „tántoríthatatlan", azaz nem vezethető félre, és – ahogyan példák sorozatával is alátámasztja – megvesztegethetetlen. Többször is hangsúlyozza Cserei szorgalmát, „buzgóságát", azt, hogy nem engedett másnak maga után és helyett dolgozni, de ő szívesen segített másnak.

Mária Terézia nemcsak bizalmába fogadta és megbecsülte Csereit mint tanácsost, mint Erdélyt és az Erdélyi Udvari Kancellária adminisztrációját alaposan ismerő szakembert, gondoskodott egzisztenciájáról is. Ilona leánya házasságkötésének esztendejében, 1777-ben „a' Krasznai 's Tasnádi Urodalmokkal, és Szokolyi-Jószággal örökösen, Zilah városával pedig lekötés mellett *(inscriptionaliter)* elegyes adománnyal *(mixta donatione)* ajándékozá meg", 1779-ben pedig „egész fizetéssel penzióba bocsátá".[31] Fia, II. József figyelmébe is ajánlotta személyét és szakértelmét. Csereit közvetlenül új hivatalába való beiktatása előtt érte a halál Bécsben 1782. december 9-én.

Nagy-ajtai Cserei Farkas erdélyi udvari tanácsos és referendárius sírfeliratát, egy sikeres hivatalnoki életpálya dicséretét, fia kérésére Barcsay Ábrahám írta meg, ifj. Cserey Farkas „krasznai kertjében, egy emlék kő által kívánván édes Atyja dicső hamvai iránt áldozni tiszteletével"[32] és a testőrpoéta barát a hivatalát, befolyását minden körülmények között hazája javára kamatoztató igaz embert dicsérő epigrammájának soraival.

„Hogy Cserey Farkas, kinek emeltetett
vérpatakok nélkül nálladnál többet tett

[29] Döbrentei 1815: 162.

[30] Döbrentei 1815: 159.

[31] Döbrentei 1815. 168–169. Döbrentei búcsúztatójában nem említi Ilona leányát, id. Wesselényi Miklós feleségét. Ennek valószínűsíthető oka, hogy idősebb Cserei Farkas életének utolsó éveit Lőrinc fia halála mellett beárnyékolta leányával és vejével való folyamatos konfliktusa unokái vallása miatt, akiket *„erőnek-erejével pápistává tenni kivánt és törekedett"*. (Földváry 1898: 177–260, 198.)

[32] Döbrentei 1815: 169.

Mert sok esztendőkig hív jó tanátsait
Követvén Thrézia, ‚s fogadván szavait
Erdélyt megmentette szolgaság lánczától."

Nagy-ajtai Cserei Farkas udvari tanácsos és referendárius másik élete

Az udvari tanácsos és az irodalom

Az életéből negyedszázadot szülőföldjétől, imádott Erdélyétől távol, a bécsi udvarban élni kényszerülő Nagy-ajtai Cserei Farkas bensőséges barátságot ápolt báró Orczy Lőrinccel, gróf Teleki József későbbi erdélyi udvari kancellárral, gróf Teleki Sámuellel, Bánffy Györggyel és atyjával, Bánffy Dénessel. Hivatala mellett mindvégig tisztelője és gyakorlója volt a tudományoknak, és széles körben ismert volt rendkívül értékes könyvgyűjteménye. Az Erdélyi Udvari Kancellárián a hivatali munka során használt latin és német mellett számos más nyelvet ismert, de köztudott volt rajongása anyanyelvéért. A Barcsay Ábrahámmal folytatott és publikált levelezése és vershagyatéka alapján jól ismert Cserei irodalmi tevékenysége is.[33] Munkái közül az *Isten anyjának, szűz Máriának lorétomi litániában lévő nevezetek rendjén folyó dicsérete* 1772-ben Bécsben, második kiadása 1830-ban képekkel együtt Nagyszebenben jelent meg. Kéziratban maradtak költeményei Buda bukásáról, a mohácsi vészről, a törökkel vívott harcokról és egyéb történeti tárgyakról. Ez utóbbi körbe tartozik Valerius Maximus nevezetes beszédekről és tettekről írt latin munkájának magyarázata, továbbá említésre kerül egy általa írt jogi szótár is.[34] Tévesen Cserei Farkasnak tulajdonítottak korábban egy *Geographia Mariana Regni Hungariae* című, 1780-ban kelt, azóta azonban elveszett könyvet is, amely többek között leírja az 1567-es tolvajos-tetői csata történetét.[35]

Nagy-ajtai Cserei Farkas Bécsben kapcsolatot tartott a testőrírókkal, és rendszeres vendége volt Barcsay Ábrahám mellett Báróczi Sándor is.[36] Ismert Barcsay Ábrahámnak egy Cserei verses köszöntőjére válaszoló levele, amelyhez csatolta saját, *A halálról*

[33] Nagy-ajtai Cserei Farkas levele Barcsay Ábrahámnak, Bécs. 1773. dec. 10. (*Erdélyi Muzéum* 1815. 4. 170; Egyed 1994.)

[34] Döbrentei búcsúztatójában az alábbiakat írja Cserei Farkas kéziratos munkáiról: *„Nyomtatás alá ugyan ezen fija készíti: Magyar Valerius Maximus, és A' Magyar Nemzet' béjövetelétől fogva naponként viselt nevezetes dolgairól írt munkájit. Ezen kívül feles, mind folyó mind kötött beszédü dolgozásai vagynak, csak hogy nagyobb részént bevégezve nincsenek. Szorgalmatosan gyüjtötte a' régi kéziratokat, tudományi ízléssel a' könyveket, nevezetesen a' magyar hisztoriát illető, minden nyelveken az ő koráig kijött munkákat nagy költséggel egybeszedte. Válogatott könyvtára maradékinak kezében van most is".* (Döbrentei 1815: 163.)

[35] Tánczos 2009: 130–133.

[36] Egyed 1994: 760.

elmélkedő versét.[37] A kolozsvári Egyetemi Könyvtár kéziratai között pedig előkerült a Barcsay által a hivatali szolgálattól visszavonuló, Bécsből Erdélybe hazaköltöző barát, Cserei Farkas részére írott költemény *(Barcsay Cserey Farkasnak kedves Báttyának)*.[38]

Nagy-ajtai Cserei-Farkas művelődés- és társadalomtörténeti, jogtörténeti, jogi kultúrtörténeti és jogi néprajzi hatása

Nagy-ajtai Cserei Farkas udvari tanácsos és referendárius egyik legjelentősebb munkája, amelyet számos tudomány- és kutatási terület tekint ma is magáénak, a 18. század második felében keletkezett és fia, ifj. Cserey Farkas által 1800-ban kiadott *„A magyar és székely asszonyok törvényei"* című szokásjog- és jogszabálygyűjteménye. E munkának már több helyütt adtuk részletes elemzését, így jelen tanulmányban elsősorban az egyes tudományterületek szempontjából vesszük röviden számba a hivatali munka mellett született magyar nyelvű jogirodalom eredményeit.[39]

[37] Egyed 1994: 762.

[38] Barcsay Ábrahám verses levele Cserei Farkasnak. (Erdélyi Muzéum 1815. 4. 170.). A vers mellett nem szerepel évszám, de Egyed Emese feltételezi, hogy 1777-ben keletkezett, amikor Mária Terézia Csereinek ajándékozta a krasznai, tasnádi és a zilahi uradalmakat. (Egyed 1994: 761.)

[39] A kötetről részletesebben Nagy JT. 2023; Nagy JT. 2024.

A'
MAGYAR, és SZÉKELY
ASZSZONYOK'
TÖRVÉNYE.
MELLYET
E' két nevezetü, de egy Vérü Nemes Nemzetnek Törvényiből, Törvényes Szokáſiból, Végezéſiből, Birák Itéletiből, és más Törvény-Tudók Iráſiból egybe-ſzedett
NAGY-AITAI
CSEREI FARKAS
Az Apoſtoli Királyi Felségének Udvari Tanáts Hive.
KOLOSVÁRATT,
Az Ki-Adó Költségével 's Hochmeister Márton betüivel. 1800.

Nagy-ajtai Cserei Farkas: A' magyar és székely aszszonyok' törvénye. Kolozsvár, 1800. https://ro.wikipedia.org/

A magyar művelődés- és társadalomtörténet tárgya és szemlélete miatt tartja a korai kutatások fontos mérföldkövének Cserei Farkas e munkáját. Hiánypótló munka, mert fontos adatokkal járul hozzá a nők helyzetének, a róluk alkotott képnek és a velük szemben támasztott elvárásoknak a megismeréséhez a 18. században. Teszi ezt egy sajátos forrásanyag: a korabeli törvények, szokásjog, végzések és bírói döntések összegyűjtésével és szövegük értelmezésével, kiegészítésével. Már a joganyagválasztás is árulkodó, ahogyan a jogértelmezések és magyarázatok is.

Különösen fontos művelődéstörténeti szempontból, hogy könyvének tárgya („*Törvényt szabni az Aszszonyoknak, és annak megtartására kötelezni öket…*") és olvasóközönsége okán („*Bizom azért, hogy nem tsak az Aszszonyok, hanem mások-is jó neven*

vészik, és fogadgyák tölem e' Munkát…") Cserei nem latinul, hanem magyar nyelven ír. (*„Kivántam pedig egész munkámmal Hazám Nyelvén kedveskedni édes Nemzetemnek, mind Magyarnak, mind Székelynek.")* Közérthetőségre törekszik nyelvezetében és formájában, ezért a korszaknak nem kizárólag, de gyakran kifejezetten a nők és gyermekek számára szánt vallásos irodalmában és szövegeiben szokásos katekizmus kérdés-felelet szerkezetét választja az összefoglalt joganyag ismertetésére. Sokat elárulnak a 18. század nőfelfogásáról Cserei saját élményei és véleménye, nevelő célzatú erkölcsi intelmei is.

A jogtörténet szempontjából az 1800-ban kiadott könyv egyik legfontosabb értéke, hogy egy, a jogi (és társadalmi) közfigyelem fókuszába csak esetlegesen és sporadikusan kerülő csoport esetében veszi górcső alá a jogi ismeretterjesztés szándékával jogállásukat, jogaikat és kötelezettségeiket. Cserei is alapvetően a nemes (illetve néhány kérdésben a szabad királyi városi polgár-) asszonyok, leányok, valamint özvegyek és árvák[40] jogi helyzetét részletezi – ahogyan ezt a számára példának tartott Werbőczi tette Hármaskönyvében.

Nem kívánjuk sem összefoglalását, sem kivonatát adni Csereinek egy tematikus jogszabálygyűjteményen magyarázataival, példáival, erkölcsi nevelő célzatú kifejtéseivel messze túl mutató munkájának. Mindössze ismételten aláhúzzuk történeti, jogtörténeti jelentőségét – amelyet a társadalomismereti és neveléstörténeti kutatások már felismertek és kutatásaikba beépítettek. Máday Andor például összehasonlító jogtörténeti vizsgálatai során felhívta a figyelmet arra, hogy Európában a római jogot, a germán hagyományokat és a keresztény kánonjog szabályait alkalmazó középkori jogrendszerek nagy többségében a nő a házasságkötését követően az apai gyámságból közvetlenül férji gyámság alá került. Magyarországon ettől eltérően már az Árpád-kortól a férjes nő önjogúságát elismerő jogrend vált meghatározóvá, azaz a patriarchális helyett egy paritásos szabályozási forma.[41] Mind Werbőczi Tripartituma, mind a hazai törvények, statútumok, kiegészülve az ítélkezési gyakorlattal és Cserei gyakran jogszokásokra is hivatkozó magyarázataival, példáival, alkalmasak arra, hogy a nőkre vonatkozó szabályozás e történeti rétegeit is felfejtsék.

A jogi kultúrtörténet mindeddig elsősorban a jogi szaknyelv kialakulása, fejlődése szempontjából értékelte Cserei Farkas jogszabálygyűjteményét. Szabadfalvi József külön is kiemelte Cserei munkáját mint a jogi ismeretterjesztés egyik legkorábbi emlékét.[42] A keletkezését tekintve Szabadfalvi által 1760–1770 közé datált, de csak 1800-ban kiadott könyv több szempontból is megelőzte korát, hiszen Cserei a magyar jogi szaknyelv művelését segíteni kívánó munkáját már megírta, amikor a magyar országgyűlés az 1790/91. évi XVI. törvénycikkben határoz arról, hogy a „nyilvános ügyek intézésére" idegen nyelv helyett a magyar használtassék, és megszületik az 1792. évi VII. tc. a magyar

[40] *„Ezek az Országnak Ellenség ellen óltalom Kővei, a békességes idöben pedig ékességi, 's azért-is az Országos Rendek közé vannak számláltatva, és ök-is Ország Gyülésére el-szoktak mindenkor hivattatni. Közönségessen a' szabad, és Királyi Városok Polgár Lakosi Díjjók dolgában egy karban vannak a' Nemesekkel."* Nagy-ajtai Cserei 1800: 87.

[41] Máday 1913: 33.

[42] Szabadfalvi 2020: 14.

nyelv tanításáról és használról, amely megnyitja az utat a magyar nyelvű jogi szakmunkák írása és kiadása előtt. Cserei munkájának értéke, hogy rendkívüli magabiztossággal és otthonossággal használta munkájában a magyar nyelvet és a népnyelvet. A hiányos, töredezett és egyenetlen magyar jogi szaknyelv esetleges és eseti forrásait a köznyelvből, a népnyelvből vett érzékletes és szemléletes kifejezésekkel, hasonlatokkal, szólásokkal, szentenciákkal egészítette ki.[43]

A jogi néprajz számára is új eredményeket – és egyben új kutatási feladatokat – jelent Cserei munkája. Egyrészt, ahogyan említettük, a jogi néprajz 18. századi forrásai rendkívül csekély számban állnak rendelkezésre, így az egyes források a kutatástörténet szempontjából is felértékelődnek. Másrészt hangsúlyozandó, hogy a 18. századból ismert jogi néprajzi vonatkozású munkák nem elsődlegesen jogi néprajzi források, hanem valamely praktikus igény vagy elméleti kérdés kapcsán születtek meg. Cserei munkája sem elsősorban jogi néprajzi, inkább jogismereti, illetve jogi ismeretterjesztő céllal íródott, amely az írott forrásokat egészíti ki inkább csak didaktikai szempontból az élő jogszokások, jogi népszokások, jogi néphagyományok körével. Adatközlései mind kutatástörténeti, mind módszertani szempontból rendkívül fontosak. A népnyelvi fordulatok, szólások további új vizsgálati lehetőségeket fogalmaznak meg, gazdag példaanyaga, a feldolgozás komplex módszere és szemlélete pedig a jogi néprajz szempontjából kiemelten fontos munkává teszi.[44]

Az ellentmondások feloldásának kísérlete Cserei személyes és családi életében

Nagy-ajtai Cserei Farkas felesége Boros Kata volt, gyermekei: Lőrinc,[45] Farkas és Ilona (Heléna). *Cserey Lőrinc* 1754-ben született, bölcseletet és matematikát a váci Theresianumban tanult, jogot Bécsben. Németországi és hollandiai egyetemi tanulmányai után Bécsben apja szolgálati helyén, az Erdélyi Udvari Kancelláriánál lett fogalmazó, s úgy tűnt, nagyszerű felkészültségű hivatalnokként Bécsben sikerrel folytatja apja közigazgatási karrierjét. Apjához hasonlóan erős volt haza- és anyanyelvszeretete. A budai kir. egyetem elhelyezési ünnepére 1777-ben magyar nyelven írott beszéde nyomtatásban is megjelent.[46] A család és Cserei Farkas számára hatalmas tragédia volt, hogy nősülése előtt, egy külföldi utazása során 1784-ben meghalt.

A katolikus Cserei Farkas leánya, *Cserey Ilona* (1754–1831), 1777-ben kötött házasságot a református id. báró hadadi Wesselényi Miklós (1750–1809) közép-szolnoki

[43] Erről részletesen: Nagy JT. 2024; Nagy JT. 2023.
[44] Nagy JT 2023.
[45] Nagy Iván eltérő adatokat közöl. Nagy I 1858: 133–141.
[46] Cserey 1777.

főispánnal. Wesselényi Miklós báró (1796–1850) édesanyja nemcsak legendásan türelmes feleség, férje, majd fia távollétében a zsibói birtok irányítója volt, de kora egyik legműveltebb asszonya is, aki Erdély közéletére is nagy befolyást gyakorolt.[47] Apjával viszont visszavonhatatlanul megromlott a viszonya, mert unokáit Cserei minden fortélyt bevetve, *erőnek-erejével pápistává tenni … törekedett"*.[48]

A harmadik, legfiatalabb gyermek, *ifj. Cserey Farkas* cs. kir. kamarás és őrnagy (Bécs, 1773. október 28. – Bécs, 1842. december 25.), felesége gróf Haller Krisztina volt. Bécsben folytatott tanulmányait, miként bátyja, ő is külföldi utazásokkal egészítette ki. Nem a hivatalnoki pályát választotta, hanem katonaként vett részt a napóleoni háborúkban. Farkas a birtokain próbálta megvalósítani apja álmait: az 1817. évi éhség idején gabonát osztott a nép között, birtokain háromévi tizedet és 2.200 napszámot elengedett, a háromnapos robotot két napra csökkentette.[49] A tudománynak és az irodalomnak is szerelmese volt. Mint szenvedélyes botanikus krasznai kertjében több száz fát és palántát nevelt, tagja volt a királyi természettudományi társaságnak, és 1813-ban tervezetet nyújtott be az erdélyi főkormányszéknek egy Kolozsvárott létesítendő füvészkertről.

Ifj. Cserey Farkas a műemlékvédelmi szemlélet korai képviselőjeként indítványozta az egyházi művészet emlékeinek összeírását, adatainak rendszerezését, ugyanakkor fontos szerepet vállalt az erdélyi irodalmi életben. Aranka György és az *Erdélyi Magyar Nyelvmívelő Társaság*, valamint az *Erdélyi Muzéum* című folyóirat szervezésére vállalkozó Döbrentei Gábor lelkes támogatója volt. Tisztelete jeléül Döbrentei számára ezüstérmet veretett, Csokonai Vitéz Mihály emlékművének felállításához anyagilag is hozzájárult, ahogyan Kis János egyik művének kiadásához is. Közreműködött Barcsay Ábrahám irodalmi hagyatékának megmentésében, és 1800-ban Kolozsvárott kiadta apja, *Nagy-ajtai Cserei Farkas: A' magyar és székely aszszonyok' törvénye* című munkáját. Ő maga is szívesen írt: megjelent könyve a *Falusi nevelésnek módjáról* (Nagyvárad 1806)[50] és egy színdarabfordítása: *A fekete ember* (Gotter után ford. Kolozsvár 1880) címmel, amelyet 1811. október 20-án elő is adtak Pesten. Ifj. Cserey Farkas munkáinak egy része kéziratban maradt ránk, mint például a gróf Széchényi Ferencnek ajánlott *Türedelem és felebaráti szeretet* fordítása (Eckartshausen után, Kraszna, 1804) és figyelemre méltó

[47] A református id. Wesselényi Miklós 1777-ben vette feleségül a katolikus Cserei család nagyszebeni Orsolya-zárdában nevelkedett, nyelvekben és tudományokban kiváló előmenetelt mutató, szépséges, szelíd lelkű leányát, Ilonát (Helénát). Házasságukból 13 (Földváry szerint 11) gyermek született, de a felnőttkort csak Miklós érte meg.

[48] Földváry1898: 198.

[49] Nagy I. 1858. 137; Szinnyei 1893: II.

[50] Ifj. Cserey Farkas a felvilágosodás eszméinek hazai terjesztését célként megfogalmazó, Bánffy György grófnak, Erdély főkormányzójának és a Főkormányzó Tanács tagjainak ajánlott könyvének nevelésfilozófiai, neveléselméleti, módszertani és oktatáspolitikai javaslatai a 19. század első évtizedének fontos dokumentumai. Az erdélyi felvilágosodás pedagógiai gondolkodói között számontartott Cserey a jobbágyok gyermekeinek neveltetéséről gondoskodás szándékával krasznai birtokán 1812-ben nevelőházat állított fel, 1815-ben református iskola létrehozását határozta el, 1816-ban pedig alapítványt tett katonai „nevelőházak" javára. (Fehér 2012: 62–75.)

botanikai műve: *Leírása azon Hazai Plántáknak, mellyek a ház tartásban, kézmívekben, kereskedésben foganatosan használtatnak*. [51]

Összegzés

Nagy-ajtai Cserei Farkas egy ellentmondásos kor ellentmondásos alakja volt. Műveltségét, jogi tudását, politikai szerepét, hazaszeretetét, Erdély iránti feltétlen odaadását nemcsak barátai, de ellenfelei is elismerték. A felvilágosult abszolutizmus és Mária Terézia királynő feltétlen híve volt.[52] Széles látókörű, nyitott szemléletű, nagy türelmű államférfi, ugyanakkor kérlelhetetlen katolikus, aki magánéletében semmitől sem riadt vissza, hogy unokáit saját hitén tudhassa. Több nyelven beszélt, viselt hivatalában a mindennapokban a latint és a németet használta, de anyanyelvét minden más nyelv felett szerette. Magyar nyelven levelezett, írt verset és prózát – ezek között *A magyar és székely aszszonyok törvénye* című, 1800-ban megjelent könyvének kéziratát –, mert szívügye volt a magyar nyelv, a magyar jogi szaknyelv művelése.

Életpályája a 18. századi Habsburg-adminisztráció új erdélyi jogásznemzedékének sorsát példázza. Ifjúkorától a Habsburg Birodalom központjában élt: az Erdélyi Udvari Kancellárián visel közmegbecsülésnek örvendő hivatalt, de örökös honvágya volt Erdély után. A bécsi udvar nagy, fényes társaságaiban mindig a „megmásolhatatlan szeretettel viselt" nemzeti öltözetben jelent meg, de leányát német módi szerint nevelte. Udvari tanácsosként és referendáriusként a korabeli erdélyi irodalmi életnek is ismert alakja volt. Gazdag életművét a közigazgatástörténeten túl ma több tudomány- és kutatási terület is magáénak tekinti.

Források

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (MNL OL)
B Erdélyi Kancellári Levéltár

Barcsay Ábrahám verses levele Cserei Farkasnak. = Erdélyi Muzéum (1815) 4. 170.

Cserey Lőrinc 1777: *Háláló beszéd a tudományoknak felséges Mária Theresia királyi kegyes gondviselése által Budán felállított lakó helyökbe való beiktatások örvendetes napjára*. Bécs.

[51] Nagy I.: 1858. 137; Szinnyei 1893; Kőváry 1854; Fehér 2012.
[52] Nagy-ajtai Cserei 1880: 11–12.

Nagy-ajtai Cserei Farkas levele Barcsay Ábrahámnak, Bécs. 1773. dec. 10. = Erdélyi Muzéum (1815) 4. 170.
Kazinczy Gábor 1852: *Nagyajtai Cserei Mihály Históriája*. Pest

Hivatkozott irodalom

Alapi Gyula – Dongó Gyárfás Géza – Gorzó Bertalan et al. (szerk.) 1913: *Magyarország címeres könyve. Liber amorum Hungariae.* I. (A–C). Budapest.
Balás Gábor 1979: Erdély jókora jogtörténete 1540–1849 közötti korra. Budapest.
Benkő Károly 1853: *Csík, Gyergyó és Kászon leírása.* Kolozsvár.
Bicsok Zoltán 2025: „Mars és Pallasz szolgálatában". A sepsiszentiványi Henter család két rangemelése és három címerváltozata. *Korunk* (36.)12. 3–11.
Döbrentei Gábor 1815: Nagy-ajtai Cserey Farkas Erdélyi udvari tanácsos és referendárius élete. *Erdélyi Muzéum* (4.) 153–169.
Egyed Emese 1994: Barcsay Ábrahám két id. Cserey Farkasra vonatkozó verse. *Irodalomtörténeti Közlemények* (98.) 5–6. 760–762.
Fehér Katalin 2012: Az erdélyi felvilágosodás pedagógiai gondolkodói: Cserey Farkas. *Magiszter* (10.) 1. 62–75.
Fejérpataky László 1888: *Magyar Nemzetségi Zsebkönyv.* I. Budapest
Földváry László 1898: Id. Wesselényi Miklós báró küzdelme és szenvedése vallásáért. *Magyar protestáns egyháztörténeti monographiák*. I. Budapest, 177–260.
Teleki József gr. 1855*: Hunyadiak kora Magyarországon*. XI. Pest.
Herepei János 1958: Apáczai Csere, Nagyajtai Cserei. *Irodalomtörténeti Közlemények* (62.)1. 55.
Kemény Lajos 1916: Kaprinay István. *Levéltárosok Lapja* (4.) 1–2. 24.
Kőváry László 1854: *Erdély nevezetesebb családai.* Kolozsvár.
Máday Andor 1913: *A magyar nő jogai a múltban és jelenben*. Budapest.
Nagy Iván 1858: *Magyarország családai czímerekkel és nemzedékrendi táblákkal*. III. Pest.
Nagy Janka Teodóra 2023: „Törvényt szabni az asszonyoknak" Egy 18. századi jogszabálygyűjtemény jogi kultúrtörténeti és jogi néprajzi adatai. In: Nagy Janka Teodóra – Bognár Szabina – Szabó Ernő (szerk.): Élő jogszokások: Jogi néprajzi, jogtörténeti és jogi kultúrtörténeti tanulmányok. Szekszárd, 215–233. https://doi.org/10.15170/JKJNK11-KPVK-2023-18
Nagy Janka Teodóra 2024: Egy 18. századi Törvény-Tudó egybe-szedett írásai a magyar és székely asszonyok törvényeiről 12 pontban. In: Cserei Farkas: *A' magyar, és székely aszszonyok' törvénye.* (Háromszéki Téka.) Barót, 7–53.
Nagy-ajtai Cserei Farkas 1800: *A' magyar és székely aszszonyok' törvénye,* Kolozsvár.
Pálmay József 1900: *Udvarhely vármegye nemes családjai*. Székely-Udvarhely.
Stipta István 2015: *A magyar jogtörténet-tudomány kétszáz éve*. Szeged.

Szabadfalvy József 2020: A magyar jogi nyelv kialakulása és fejlődése a 19. század elejéig. *Jogtudományi Közlöny* (75.) 1. 12-20.
Szinnyei József 1893: *Magyar írók élete és munkái.* II. Budapest.
Szinnyei József 1897: *Magyar írók élete és munkái.* V. Budapest.
Tánczos Vilmos 2009: Kitalált hagyomány? Mohay Tamás: A csíksomlyói pünkösdi búcsújárás. Történet, eredet, hagyomány című könyvéről. *Regio* (21.) 2. 129–138.